

Peggie Breitbarth

Lezing 4 augustus, Hof 88 Almelo

Jan Cremer

Allereerst dank voor de uitnodiging hier te komen spreken. Toen ik een paar jaar terug mijn activiteiten voor boek, tentoonstelling en presentatie rond de Haanstra's afrondde, heb ik luid en duidelijk geroepen dat het nu tijd was voor pensioen. Tot dusver lukte dat aardig, maar toen Annemieke Muller mij belde met de vraag hier bij de tentoonstelling met werk van Citroen, Cremer en Bloemena een praatje te houden, zei ik meteen ja. Ik ken/heb ze alledrie gekend en heb van alledrie werk aan de muur hangen. Ook roept Hof 88, vroeger De Waag, waar ik eind jaren 70 deel uitmaakte van de tentoonstellingscommissie, talloze herinneringen aan activiteiten en stukjes voor de krant bij mij boven.

Wellicht zegt U: wat gaat ons dat aan, we komen hier voor Jan Cremer. Toch is het van belang: onze blik op de kunst wordt, net als die van de kunstenaar, gevormd door opvoeding, opleiding, ontwikkeling, omgeving, reizen en toeval. Elke generatie heeft zijn eigen perspectief. Modes komen op en verdwijnen weer. De media spelen daar een grote rol in. In het verhaal van Jan Cremer vervult het bespelen van de media een belangrijk aspect.

Maar eerst even iets over de andere twee exposanten: Wiebe, een kleine generatie jonger dan ik, leerde ik kennen in het Oldenzaalse. Ik zag verschillende tentoonstellingen en was verrast door de wijze waarop hij figuratie weet te combineren met de magische wereld van de natuur. Wat gaat er schuil achter de bergen, achter de wolken achter het zonlicht. Maar ook: wat verbergen de zeeën en de hollen. En dan is er opeens een verdwaalde ijsbeer of een verdwaasde mens. Kijk, geniet en neem zo'n klein wondertje uit de galerij mee naar huis.

Paul Citroen, een goede vriend van mijn schoonvader ken ik al heel lang. Wij woonden allemaal in Wassenaar, hij doceerde aan de academie in Den Haag en was een gerenommeerd en hooggewaardeerd kunstenaar. In die jaren tekende, schilderde en aquarelleerde hij vooral landschap en portret. Voor de oorlog had hij in Berlijn alle nieuwe richtingen in de moderne kunst meegemaakt; hij stond daar ook met open mind tegenover. Maar voor zichzelf koos hij voor de combinatie van lesgeven, het doorgeven van ervaringen aan een volgende generatie en de verfijning van de portretkunst met name in tekening en litho.

Toen we eenmaal verloofd waren nam mijn man mij mee op bezoek om zijn aanstaande echtgenote, die bovendien nog kunstgeschiedenis studeerde, aan hem voor te stellen. Kort daarna trof ik hem in de trein van Amsterdam naar Leiden en hadden we een geanimeerd gesprek over kunst. Het moet rond 1966/67 geweest zijn. Hadden we het over Jan Cremer? Die was toen al wereldberoemd. Ik denk van niet.

Jan Cremer dus, geboren in Enschede, 1940. Een problematische afkomst, een traumatische jeugd. Vader was Jan Cremer sr, een ruim 60jarige avonturier, die kort daarvoor werk had gevonden als elektrotechnicus in de textiel. Moeder was Rosza, een jonge Hongaarse vrouw. Vader sterft in 1942, zij blijft achter met kind, spreekt nauwelijks Nederlands en moet op zoek naar inkomsten. Het is oorlog, een en al ellende. Dat culmineert bij de bevrijding, als zij met haar vijfjarig kind wordt opgepakt en opgesloten wegens vermeend Deutschfreundliche sympathieën. Voor de kleine Jan moet dat een traumatische ervaring geweest zijn. De jaren daarop: armoe troef, een onhandelbaar kind, een ontredderde moeder, uithuisplaatsingen, scholen die niet weten wat ze met dat jong aan

moeten, van huis weglopen, en na 1 jaar ULO ook van school. Er volgt een periode van opname in instellingen, pleeggezinnen, speciale jeugdtrajecten en vanaf zijn 14de baantjes. Bijvoorbeeld bij het reclamebedrijf dat op de grote tentoonstelling E55 in Rotterdam een enorm reclamebord liet schilderen door Karel Appel. Cremer fungeerde als hulpje, ontmoette de beroemde schilder en was verkocht. Kunstenaar worden, dat was wat hij wilde. Zijn voorgd, de Almelose kinderrechter Rutgers van de Loeff, zag daar wel wat in en gaf hem toestemming de vooropleiding van de AKI te bezoeken. Daar was hij niet echt op zijn plaats, wellicht zou Arnhem beter passen. Ook daar liep het mis, hij liep weg naar Parijs, werd weer teruggehaald of gestuurd en uiteindelijk krijgt hij (nog steeds onder toezicht van de kinderrechter) een plaats in den Haag. Ook de Kon. Academie past hem niet, maar aan de Vrije Academie, opgericht door Livinus van de Bund, gaat hij "los". Een van de docenten daar is Paul Citroen. Het kleine schilderijtje dat hier in de eerste zaal hangt is uit 1958. Jan is dan 18 jaar oud en heeft zich in een mum van tijd de rondzingende stijlen van postcoba, abstract expressionisme en informele kunst eigen gemaakt. In dit schilderijtje dat de invloed van Jackson Pollock verraadt, verkent hij de kunst van de improvisatie door het laten spatten van de verf. In een ander werk dat daar hangt, zie je juist de weerslag van de materieschilderkunst die hij in den Haag in het werk van Jaap Wagemaker en vooral Bram Bogart trof. Hij werkt met jute, gips en wat hem maar past om de verf een vorm van reliëf te geven. En als u de filmpjes op de tentoonstelling bekijkt, zult u zien dat die verf met emmersvol benodigd was. Dit was de tijd van het Barbarisme.

Barbarisme? Wat is dat nou weer voor onzin? Cremer dacht: al die ismes waarmee gegoocheld wordt in de kunstwereld daar kan ik maar het beste mijn eigen 'merk' voor lanceren. *Peinture Barbarisme*, daar komen de barbaren! Ik citeer: "Ik mieter verf op een doek, ik druip spat sla en schop. Ik vecht met verf, soms win ik." In de jaren 58 – 61 ontwikkelt Cremer zijn schilder talent, zowel in Den Haag als in Parijs, maar ondertussen, gedwongen door een eeuwig geldgebrek vervult hij ook talloze baantjes, variërend van horeca, decorschilder bij de Haagse Schouwburg, sjouwer in het slachthuis en scheepsjongen. Hij doet er een schat aan ervaring mee op. We zien deze Jan in de weergave van Paul Citroen op de tentoonstelling. Een jonge jongen, niet erg toeschietelijk, maar wel aanwezig. Dat is natuurlijk de blik van Citroen. In de pers gaat het meestal om zijn ongekamde haren, om de nozem die hij is.

Uit het voorgaande moge duidelijk worden dat het tempo er bij deze jongen goed in zat. Nauwelijks 20 jaar oud weet hij de vaderlandse kunstwereld op z'n kop te zetten. Dat vertelt niet alleen iets over zijn artistieke talent, maar ook over zijn publicitair inzicht. Op de Haagse Salon in Pulchri biedt hij het schilderij *La Guerre Japonnaise* te koop voor 1 miljoen gulden. Hij haalt er alle voorpagina's mee. Een stunt, brutaal, opschepper, wat denkt ie wel, zijn zo de commentaren. En ja, allemaal waar. Maar als je het nu bekijkt: met 1 jaar ULO je weg vinden in Parijs, brieven schrijven aan museumdirecteur Sandberg in Amsterdam of hij eens naar zijn werk wilde komen kijken, en aan een academiedirecteur in New York, dat laatste in een Engels waarmee je nu zelfs op de lagere school een dikke onvoldoende zou halen, dat deed hij toch maar, zij het niet altijd met het gewenste resultaat. Maar tegen een dergelijk "lerend" vermogen kan geen onderwijsinstelling op. De manier waarop hij zijn schilderkundige en stilistische vaardigheden verwerft is ook heel eigen: Hij kijkt, leert al kijkende en hij doet. Hij is geen imitator, hij leeft zich in. Een mooi voorbeeld daarvan, niet op de tentoonstelling, is een ode aan Mondriaan, geschilderd door Picasso (1956). Hij leeft zich in, kijkt wat hij gebruiken kan en doet de volgende stap. Zo zien we hem ook de erfenis van Cobra verwerken.

Wat het werk uit deze periode ook nu nog de moeite waard maakt is de enorme vrijheidsdrang die eruit spreekt, de energie, de woede ook. Hij is de, piepjonge, perfecte vertegenwoordiger van de naoorlogse generatie die hunkerde naar vrijheid, die niks meer wilde weten van al die ouwe zakken

die het voor het zeggen hadden en die ervan opleefde met gelijkgezinden uit alle hoeken van de aarde het leven te vieren. Dat werd Ibiza, een paradijs! Jan exposeert er, heeft succes, schildert er niet alleen op doek, maar steeds vaker olieverf op papier op kleinere formaten. Dat verkoopt goed. Een van de vele werken die op Ibiza ontstond hangt hier op de tentoonstelling, beduidend lichter en helderder van kleur dan de eerdere schilderijen. Hij schrijft ook regelmatig in die tijd en... hij koopt een Harley Davidson.

Terug in Nederland, dit keer Amsterdam, volgt weer een tijd van diverse baantjes, maar eind 1962 krijgt hij een contract bij De Bezige Bij. Begin 64 is het zover: dan stormt Jan Cremer, de bij het grote publiek alweer bijna vergeten schilder, op zijn motor de maatschappij binnen: *Ik Jan Cremer*. En onmiddellijk barst het los: Schandalig! Grof, schuttingtaal, een gevaar voor de zedelijkheid, de verloedering van de jeugd. Een affront voor de hogere literatuur. En trouwens: is hij nou schilder of schrijver? Dat is in ons land altijd een vraag geweest. Schoenmaker houd je bij je leest, luidde het adagio. Alle kunstenaars die zich op meerdere terreinen begeven hebben er last van. Over de ontvangst van het boek, dat we allemaal kennen, maar vaak niet gelezen hebben, wil ik het nu niet hebben. Laten we dat bewaren voor straks bij het napraten temidden van het geschilderd werk.

Nederland is te klein, de liefde werpt zijn obstakels op en het wordt tijd te verkassen. Eerst Londen, dan New York. De stad van publiciteit, reclame en Pop Art. Jan betrekt een atelier in het Chelsea Hotel en vindt snel zijn draai. Leert veel kunstenaars kennen en leert snel van hun opvattingen. Hij maakt werken in mixed media op papier in de taal van de Amerikaanse popart, met kleurige contrasterende vlakken. In de zeefdrukken die hij later in grote getale zal maken, is dat goed terug te zien. In zijn schilderijen (en later ook in zijn grafiek) zien we een nieuw thema op duiken: tulpen. Rijen tulpen, velden tulpen, vlakken vol tulpen. Tien jaar blijft hij New York, naast de tulpen doet ook de koe zijn intrede. Heimwee naar Holland of een berekenend kunstenaar? Wanneer we zien met hoeveel aandacht, fantasie, passie hij steeds weer zijn motief te lijf gaat, dan is het toch echt de kunstenaar die het niet kan laten.

In de litho van Paul Citroen uit deze tijd zien we een jonge vent (hij is dan 36), ietwat schuchter, maar slim uit zijn ogen kijkend. De ontmoeting van twee volwassen kunstenaars, waarin de sporen van de meester-leerling-verhouding nog te proeven zijn.

Maar de Jan Cremer die moet reizen is er nog steeds. Hij vestigt zich weer in Amsterdam en gaat aan de slag. Nu als schrijver-journalist. Hij reist door Europa, maakt reportages voor o.a. Avenue. Rusland, Roemenië, IJsland, Siberië, Mongolië, het kan niet op. Hij noemt zich nu schrijver-journalist, maakt een grammofoonplaat, film. Dit alles laat weer sporen na in zijn schilderijen. De adelaars en de paarden, hier op de tentoonstelling, zijn er de weerslag van. Niet alleen de ruige, onherbergzame landschappen, het harde leven in de woeste natuur, ook de mythes van de vele nomadische volken die hij treft, vinden hun weg naar deze expressieve schilderijen. Hij is nooit klaar met een thema. De adelaars, de paarden, de koeien, de korenschoven, het wiel, de grensbalken; ze blijven steeds weer opduiken.

Met de jaren komt er wel iets meer rust in zijn leven. Na talloze verhoudingen, waaruit meerdere kinderen zijn voortgekomen, vindt hij de vrouw die hem weet te temmen: Babette Sijmons. Steeds vaker richt hij zich op het landschap, in toenemende mate dat van de Provence en Toscane. Niet dat het landschap bij hem in enig opzicht de mooie mediterrane kalenderplaten oplevert, die we gewend zijn: bij Cremer is de natuur altijd in beweging, laten zon en schaduw de bomen dansen en lijken de bergen zich voortdurend te wenden en te draaien. Ook voor de Hollandse landschappen is er weer tijd: zeegezichten, tulpenrijen, korenvelden, altijd kleurrijk, dik in de verf en getuigend van de enorme

werkdrift van de maker. De tulpen worden harten, de kleuren soms symbolisch, je herkent soms de Nederlandse of Hongaarse vlag.

Toch blijft Jan Cremer in het vaderlandse kunstwereldje een ongrijpbare figuur. Schilder of schrijver? Waar hoort hij bij? Hij heeft inmiddels heel wat boeken op zijn naam staan. De Bezige Bij, niet de eerste de beste, blijft hem uitgeven. Er zijn vertalingen, tentoonstellingen in het buitenland, de zeefdrukken worden in de Amsterdamse Printshop van Piet Clement gedrukt en zijn galerie doet goede zaken. En toch, als Rijksmuseum Twente in 1988 met een Jan Cremertentoonstelling komt, voelde je de aarzeling. Het viel echter goed en Jan kwam terug met meerdere presentaties in Enschede en Twente. Waaronder 10 jaar later een heus Jan Cremerfestival met wederom een tentoonstelling in het RMT en bovendien de opvoering van diverse toneelstukken van zijn hand. En toen kwam de vuurwerkkramp. Ik hoef u er niets van te vertellen. Een groot deel van de wijk Roombeek lag in puin, Rijksmuseum Twente werd ternauwernood gespaard. Veel lokale kunstenaars verloren hun huis, atelier en daarmee hun werk. Vanuit de Twentse kunstwereld werden er verschillende projecten opgezet om geld bijeen te brengen om juist die slachtoffers weer op weg te helpen. Jan Cremer maakte een zeefdruk in een oplage van 1000 stuks, die we mochten verkopen. U heeft hem vast wel eens zien hangen: een geel korenveld onder een strakblauwe hemel, met een felrode gevarendriehoek en een roodwitte grensbalk. Ik was erbij betrokken via Kunst in het Volkspark en toen Jan hoorde dat mijn man rechter in Almelo was, had hij een vraag. Dankzij de inzet van de kinderrechter Rutgers van der Loeff, was hij uiteindelijk op de juiste plaats terecht gekomen, namelijk de academie in den Haag. En als dank daarvoor had hij hem indertijd een schilderij geschonken: was dat er nog. En ja, het hing in het bureau Kinderrechter, een nog sterk door Cobra beïnvloed werk van een mannetje omringd door kippen. Ik heb de foto voor U gekopieerd uit Justement december 2002, het personeelsblad van justitie Almelo. We kunnen hem straks op het prikbord hangen. En daarmee is mijn verhaal ten einde.